

Sproglig indledning og kommentar

til Resens tysk-grønlandske ordliste

Ved Robert Petersen og Jørgen Rischel

1600-tals ordlisterne og det indbyrdes forhold imellem dem

Der er de samme informanter til alle de grønlandske ordlister, der er overleveret fra anden halvdel af 1600-tallet. Ordlisterne stammer som bekendt fra fire grønlandere, der blev ført til Danmark-Norge af David Dannel i 1654. Navnene på de fire personer var følgende:

»Kabelau«, formentlig enten *Kapilaaq* eller måske »Kabliau«, jfr. tilsvarende ord i listen; »Gunnelic«, formentlig *Kunnilik*, et navn, der i hvert fald blev registreret fra Sydøstgrønland; »Sigjo«, måske *Sigguk* ('læberne', 'næb', el.l.); og endelig »Ihiob«, som ganske givet er gengivet i en »forkert« kasus, idet det som isoleret ordform burde slutte på -aq eller -oq; der er måske tale om ordet *Iggiaq*.

Den sidstnævnte var ene mand i gruppen; han døde ret tidligt i Norge og har formentlig ikke spillet nogen større rolle ved ordlisternes tilblivelse. Antagelsen om at han ikke medvirkede ret meget, om i det hele taget, er især baseret på, at de ord, der i moderne grønlandsk slutter på en konsonant, her næsten alle slutter på nasaler: -m, -n eller -ng. Ifølge Hans Egede brugte kvinder

»af kiælenhed« nasaler i slutningen af ord; de sagde f.eks. »am for ap«, »sauing for sauik«. I en ordliste som Davis fik fra samme egn allerede i 1586, har han lukkelyd som udlyd i tilsvarende ord, f.eks. »paaotyck« ('en åre'), hos Resen »Pauting«.

Der er overleveret tre forskellige kilder til det materiale, der blev tilvejebragt under grønlandernes ophold i Slesvig-Holsten i 1654. Den ældste overleverede kilde er Olearius' lille ordliste fra 1656, som man på forhånd kunne være tilbøjelig til at lægge særlig vægt på på grund af dens samtidighed med sprogstudierne. Den kronologisk næste kilde er ordlisten i Thomas Bartholins medicinske tidsskrift 1673. Denne findes også i afskrift i Resens Atlas (håndskrifter fra slutningen af 1680'erne); men denne afskrift kan ikke tillægges nogen selvstændig kildeværdi, omend der er enkelte ortografiske afvigelser (hovedsagelig i form af en rent mekanisk erstatning af c eller ch med k) og en lille ændring i alfabetiseringen (U og V er adskilt). Derefter kommer den store tysk-grønlandske ordliste i Resens Atlas, hvor kun versionen i Ny kgl. Saml. 1087 og 1088 fol. har interesse, idet disse

nach der Zeit vertilget worden/etliche Wörter behalten. Aber darumb ist es nicht die Norwegische Sprache / wie H. Grocius vermeinet. Sie haben auch etliche Wörter / die den Griechischen vnd Lateinischen nicht gar unähnlich scheinen/ als *liour* die Sonne *igne* Feuer / *Keileng* der Himmel / *Nau* ein Schiff / gleich auch in andern Sprachen zu geschehen pfleget / aber daraus ist nichts gewisses zu schließen. Vide *Hornium de orig. Americ*:

Ich wil dem Liebhaber solcher frembden Sachen zu gefallen 100. Wör- ter der Grünländer/wie ich sie von obgedachtem Reinhold Hornr empfangen auch selbst von den Grünländerinnen nach ihrer Aussrede gehöret/hiermit her- setzen. Es seynd viel Wörter/sonderlich die das (n) bey sich haben/die sie durch die Nase reden/vnd nicht so wol können geschrieben werden.

<i>Keileng</i> der Himmel	<i>Ameia</i> trinck Beschie	<i>Iragnuraa</i> Morgen
<i>liour</i> } die Sonne	<i>Niakau</i> ein Kopff	<i>Uängga</i> Ich
<i>liouan</i> }	<i>iskin</i> das Auge	<i>ibling</i> Du
<i>Aniang</i> der Mond	<i>Keinga</i> die Nase	<i>ab</i> Ja
<i>Vbleisin</i> Sterne.	<i>Sinra</i> das Ohr	<i>Nagga</i> Wein
<i>igne</i> Feuer	<i>Kanoxua</i> der Mund	<i>Pisik</i> ein Hund
<i>igga</i> Rauch	<i>Kiguting</i> Zahn	<i>Amiga</i> ein Fell
<i>lma</i> Wasser	<i>Vhang</i> die Zunge	<i>Mekhone</i> Nebenatel
<i>Imak</i> die See	<i>Vmixuin</i> der Bart	<i>Mikakhaun</i> Klein
<i>Sirukua</i> Regen	<i>Akseira</i> die Hand	<i>Angewa</i> Groß
<i>Apon</i> Schnee	<i>Tikagga</i> der Finger	<i>agnessui</i> Hoch
<i>Nidlong</i> Eis	<i>Kublun</i> der Daum	<i>Kipa</i> Stübrig
<i>ipfan</i> Erde	<i>Kuggie</i> Nagel am Finger	<i>Kachain</i> Hungertig
<i>ipgin</i> Gras	<i>Naschka</i> der Bauch	<i>Kasilakau</i> Sat
<i>Vgagan</i> Stein	<i>Kaua</i> ein Bein	<i>Kapzin</i> Essen
<i>Keisun</i> Holz	<i>Sikadin</i> der Fuß	<i>Jemekt</i> ein trincken/singen
<i>Suwigimig</i> Eisen	<i>Ennowan</i> } Leib Noct/	<i>Keigerfon</i> Weinen
<i>Kisakau</i> Warm	<i>Neizin</i> } Wamst	<i>Iglakron</i> Lachen
<i>Keigenakau</i> Kalt	<i>Naglein</i> } Hosen/Wüchsen	<i>Abakron</i> trawrig seyn
<i>Igan</i> ein Haus	<i>Karlein</i> }	<i>Tabarton</i> frölich seyn
<i>Nau</i> ein Schiff	<i>Kaming</i> Stieffeln	<i>Ieprome</i> bringe her
<i>Kajakka</i> ein Klein Boot	<i>Vbia</i> Vater	<i>Nikarin</i> gehe hin
<i>Pauting</i> ein Ruder	<i>Nalia</i> Mutter	<i>Kia meble</i> was heist?
<i>Mingakeisin</i> ein Fisch	<i>Pannien</i> ein Kind	<i>Suna</i> } was ist? was wollst?
<i>Kapifiling</i> ein Lachs	<i>Perting</i> ein Mann	<i>Sua</i> }
<i>Kalulisa</i> } Kabelau	<i>Konä</i> ein Weib	Ihre Zahl.
<i>Kalulisen</i> } Stockfisch	<i>Kannoquina</i> Alt	<i>Tausi</i> Eins
<i>Touwak</i> } das Einhorn/	<i>Kajoctuinna</i> Jung	<i>Maglun</i> Zwen
<i>Touwaksen</i> } (der Fisch)	<i>Pinallu</i> sehr / schön	<i>Pingegua</i> Drey
<i>Vglasin</i> ein Vogel	<i>Khikin</i> Heßlich	<i>siffema</i> Vier
<i>Kachinton</i> eine Ente	<i>Pisikso</i> ein Fußbogen	<i>Tellima</i> Fünff
<i>Tukro</i> Fleisch	<i>Kaksua</i> ein Pfeil	<i>Akkukmen</i> Sechs
<i>Kalipsi</i> ein Topff	<i>Vblan</i> der Tag	<i>Arileng</i> Sieben
<i>Keijura</i> ein Iessel	<i>Vnuwa</i> die Nacht	<i>Pingeguen</i> Achte
<i>Ingelung</i> ein Messer	<i>Agakwugoo</i> Gestern	<i>siffemen</i> Neun
	<i>akaggoo</i> Heute	<i>Tellimen</i> Zehn.

Die Grünländer nennen ihre Einwohner *Inguin*, die Ausländer aber *Kablunassuin*.

Ordliten i Olearius' muskovitiske og persiske rejsebeskrivelse (udg. 1656). Det nyopdagne grønlandske sprog blev i 1600-tallet betraget som en raritet, og det er typisk for tiden, at nyheden ikke blev publiceret i en sprogvidenskabelig sammenhang, men skal søges så mærkelige steder som hos Olearius og Bartholin. — På den her gengivne side bærer Det kgl. Biblioteks eksemplar af Olearius' bog spor af tidligere eskimologisk granskning.

håndskrifter er basis for alle senere versioner. Endelig må nævnes en ordliste, der forekommer i nogle håndskrifter af Hans Egedes Journaler (mellem Beretningerne for året 1722 og for året 1723) og også er overleveret særskilt (vi skylder dr. Finn Gad stor tak for værdifulde oplysninger om overleveringen af denne liste, der nu er i trykken i *Travaux du Cercle Linguistique de Copenhague*, vol. 21: Knut Bergsland & Jørgen Rischel, *The Earliest Grammatical Works on the Greenlandic Language*). Grunden til at omtale Egedes ordliste i denne behandling af 1600-tals-stoffet er, at den så åbenbart bygger på det gamle stof mere end på selvstændige sprogstudier.

Omfangsmæssigt er Olearius' (og Egedes) liste langt den mindste; der står betydelig mere hos Bartholin, og langt mest i den tyske liste hos Resen. Spørgsmålet er så, om de kortere lister ikke blot ved deres alder, men også ved deres indhold, har selvstændig kildeværdi i forhold til Resen. Omvendt må man se på, om den tyske liste blot samler det stof, der står i de to andre lister tilsammen, eller om den i kraft af selvstændigt stof har uafhængig kildeværdi.

Ser vi først på forholdet mellem Olearius og Bartholin, viser det sig, at næsten alle de 110 ord (103 ord i listen med et par variantformer samt 7 ord i den efterfølgende tekst), man finder hos Olearius, går igen hos Bartholin. Der er i alt 5 ord hos Olearius, der mangler hos Bartholin: »Tikagga« ('fingeren'), »Kaming« ('støvler'), »Sissemà« ('fire') (Bartholin har »Sissemàn« i betydningen 'ni'), »Nalymguisang« ('afguder'), »Jemektaun« i betydningen 'synge' (ordet

inngerpoq). Men herudover er der 16 ord, som er belagt i meget forskellig form eller med meget forskellig betydning i de to lister, og yderligere 27, der har mindre afvigelser, som dog er af interesse for sprogforskeren. Resten af ordene, altså lidt over halvdelen af Olearius' liste, forekommer i samme form eller med helt uinteressante variationer i stavemåden i de to lister. Konklusionen må være, at de to lister er nærbeslægtede, men hver for sig har selvstændig kildeværdi i forhold til den anden.

Man kan spørge, hvorfor Olearius' liste er så meget kortere end Bartholins. Alt tyder her på, at Olearius har udvalgt sine ord efter et ganske bestemt princip: han har villet have et sæt repræsentative ord, der kunne stilles op efter den inddeling i begrebsområder, som man fandt i datidige latinske ordbøger (en sådan liste skulle egentlig begynde med Gud, men af gode grunde har man måttet springe de religiøse betegnelser over og begynde med himlen og himmellegemerne, der er det næste i rækken i de latinske begrebsordbøger). Bartholin, derimod, tager betydelig flere ord med og alfabetiserer dem efter deres grønlandske form; ikke overraskende finder vi især flere verber hos Bartholin end hos Olearius (der var bundet af begrebsordbogsprincippet).

Ser vi på Resens tysk-sprogede liste, har den det allermeste af det stof med, som vi finder i de to ældre lister, og hertil kommer en betydelig større mængde helt selvstændigt stof. Listen hos Resen er derfor uden sammenligning den vigtigste kilde til vort kendskab til det grønlandske sprog som det var før kolonisationen.

Thomas Henshaw, Regis Britanniae Magnae ad Regem Daniae Magnum, Legatus excellentissimus. Similem & ego possideo dentem, spithamam longum tenentem & acutum, quem eadem pollere vi in fudore provocando, quae majores dentes, non semel expertus sum.

XXXI.

De Grœnlandorum Unicornu
& Lingva.

Nuperis annis ex Grœnlandia navibus suis onustis Amplissimus Vir & Nobilissimus *Henricus Müller*, Dn. de Draxholm &c. Quaestor Regius & Consiliarius, Affinis noster fratris loco colendus accepit copiam dentium balenæ, quam Narhval vocant, seu Unicornua Borealia multa & grandia, quorum aliqua trium ulnarum longitudinem æquabant. Insignis ponderis & longitudinis unum Museo Academico nuper donavit, quod in æternam ejus memoriam publicè spectandum suspendimus & curiosorum Naturæ admirationi exhibemus. De Usu insigni Medico, paria cum decantatis Monocerotum viribus faciente alibi pennam implevimus, actum hic neutiquam acturi. Eadem navi Gubernator *David Denellius* secum advexit ex Grœnlandia Virum barbarum, nomine Juppaa, qui in Norvegia ad plures abiit, & tres feminas fuscæ coloris, Anum Gunneling, puellam Siogo & filiam Viri defuncti, cui nomen erat Cablau. Adibus suis laudatus Quaestor Regius Dn. *Henricus Mullerus* tres feminas excepit hospitaliterque tractari iussit, ut domestica familiaritate moribus nostris & lingvæ assuescerent, ut tandem & Christiana religione imbuerentur & reducere in patriam commercia feliciter cum nostris stabilirent. Cælum tamen nostrum & vivendi rationem barbaræ ferre

&

& pati non potuerunt, quanquam blandissimè tractarentur, sed una post aliam fato concessit, minima natu diuissimè supervivisse. Interesa cottidiana consuetudine lingvillarum addiscere per varia signa rerum allaboravit frater meus dilectissimus *D. Casparus Bartholinus*, laudari Mulleri Generi, & ordine alphabetico consignavit vocabula quæ expiscari potuit. Nonnulla quidem in Itinerario suo Persico annotavit *medicus & Adam Olearius* à Chirurgo navis edoctus, marisque & feminarum icones addidit fatis ad vivum expressas cum à Serenissimo Rege nostro Divo *Friderico Terzio* ad aulam Gortorpiensem spectatum essent missi in terris nostris rari hospites & advenæ: Sed auctius Dictionarium vocum Grœnlandicarum *Frater*, curiositate ductus confecit diligenti examine, quod, ne periret, à fratria mea *Anna Catharina Mulleria*, mœsta defuncti nuper Vidua, ex Schedis mariti beati communicarum, hic curiosis Philologis exhibendum duxi.

Vocabula Grœnlandica collecta à

Casp. Bartholino J. U. D.

Aulio — Exire.	Agicita — Manus.
Aneglacua — Respiro.	Agelmachpo — Reverti
Avata — Vesica quæ lan-	domum.
ceis appenditur ad figen-	Akaggoo — Hodie.
das balenas usitatis, quæ-	Akerlu — Collum.
les in Museo servamus.	Am, Anagtim — Ita.
Akei lugo — Premere.	Annuga — Vestis.
Afuique — Ferrum.	Aglaa — Coriacea fila.
Arg — Manica.	Agpartong — Currere.
Amya — Corium.	Aluchtopping — Lingere.
Agnessui — Procerus.	Anningan — Luna.
Agakwugoo — Hæri.	Agna — Mater.

An-

De her reproducerede fire opslag fra *Acta Medica & Philosophica Hafniensia* (årgang 1673, 1. del) indeholder bele *Thomas Bartholins* udgave af den ordliste, som ifølge ham var samlet af broderen *Caspar*. I den halvanden sider lange indledning skriver *Thomas B.* læst og fast om grønlandske materier, som det også fremgår af den ejendommelige overskrift »Om grønlandernes enhjørning [d.v.s.: narhvalen med dens tand] og sprog«. Kapitlet har skullet passe ind i det næsten rent medicinske og naturvidenskabelige tidsskrift, der ellers beskæftiger sig med emner som deformiteter hos fostre eller kvægsygdomme eller marinbiologiske opdagelser.

I indledningen til denne lange ordliste står der efter omtalen af ordlisten fra *Acta Medica* 1673 en passus af følgende indhold: ». . . Men også en mere fyldig og hidtil uudgivet tysk-grønlandsk ordliste er blevet tilgængelig for mig. Denne er det også ønskeligt at få offentliggjort her: ikke blot for at den ikke skal gå tabt på grund af insekt- og ormean-greb, men også for yderligere at belyse det grønlandske sprog og supplere med en del, der manglede i den første liste, og endelig også for gennem foranstillede tyske ord i al korthed og uden omstændighed at vise, hvorledes grønlanderne

benævner hver enkelt ting.« Det er åbenbart et gammelt, medtaget manuskript der er tale om, og det kunne måske tænkes, at det er den oprindelige, mest komplette ordliste fra 1654, *Resen* har fået adgang til. Men da det ordstof, der mangler i de kortere lister, ofte virker mere korrekt end det fælles stof, er det dog sandsynligt, at det er en senere, udvidet liste, vi har her. — At der mangler nogle få ord i forhold til listen hos *Bartholin* 1673 og at der er indlysende fejl, ikke kun i det grønlandske, men også i gengivelsen af det tyske, kan simpelthen skyldes usikkerhed ved af-

THOMAS BARTHOLINI	
Appening, Kakina — Jacu- lum, cui Vesica alligatur.	Fortan ex Latino Cas- siter.
Ex ossibus piscium con- sistitur, & ex Unicornu	Cablnadua — Extranea.
Grønlandico, Barius ex Cabluca	Collaga — Brachium.
ligno, & ferro, quippe	Citia — Cilia
hui' illiusve copiam non	Caloktejong — Ditol-
habent.	ysre.
Appiajong — Papyrus.	Calacca — Cymba.
Angeglung — Iter facere.	Canas — Fes.
Acaccoung — Annulus.	Calakfukus — Mons.
Aning — Dorsum.	Callula — Acellus piscis.
Alzelagrog — Evellio.	Cadeictun — Saltare.
Apon — Nix.	Cunjaugo — Gratia.
Apna — Soror.	Cublung — Foelix.
Asactong — Scribere.	Cabli Capzium — Mandu-
Anachtalung — Dormire.	care. Quasi capere ci-
Ex Danico, Stat & Cachlurong	bum.
Ex Spiti.	Anar.
Arg. Nefchia — Phocas.	Coan — Uxor. Ex Danica
Albukmen — Sex.	Gene.
Arleng — Septem.	Carlein — Caliga.
Amaktong — Suspirare.	Cachais — Estricna.
Amelci — Claves.	Cachaing — Hic.
Alafukrong — Moflus.	Cagocina — Juvenis.
Anura Uvia — Pater.	Cabluma — Genz.
Amilon — Monstrare.	Cagerlu — Guttur.
Amela — Populum.	Cumichrong — Scalpere.
Amewo — Magnus.	Comak — Pediculus.
Cadole — Hamus piscato-	Cajura — Cochlear.
rius.	Capiffing — Salmo.
Cactina — Senex.	Cannechluna — Osoria.
	Callabi — Olla.

ACTA MEDICA.		73
Calustein — Tibia, seu Fi- stula.	nem seu solem ad mic- rens.	
Cunichba — Odorare.	Ikkerichtongping — pug- nus.	
Calakroktong — Concu- tio mē.	Invin — Grœnlandia.	
Caijuva — Jusculum car- nis.	Ippin — Gramen.	
Camackein — Ocrez.	Iglun — Domus.	
Calokrakren — Cantare.	Ilogo — Hic. Quasi in loca.	
Canagrong — Niger.	Ibling — Tu.	
Cakeisjong — Ronchos ducere.	Iebtaunc — Huc veni.	
Capogpong — Fungere.	Iglaktong — Ridere.	
Cavukein — Balnea.	Ingering — Culter.	
Canchiodo — Anas Sylve- stris.	Iragubta — Cras.	
Cagotrong — Albus.	Igga — Fumus.	
Coparlung — Vermis.	Iliout — Sol. Græcis τὸ ἡμέ- ριον.	
Eijachfouting — Forfex.	Istakkam — Calceus.	
Eikikin — Deformis.	Ignitin — Sede.	
Eipa — Paryus, humilis.	Ichiauten — Sella.	
Ennōwan — Tunica.	Imak — Mare.	
Iniaktrou — Affer hinc.	Ichstaurong — Sedere.	
Iulagein — Libellus.	Imachrong — Bibere.	
Ikrakluna — Tonitru.	Ivining — Mamma.	
Ipsau — Terra.	Imaw — Lac.	
Ikiufing — Cubitus.	Imagna — Salus.	
igne — Ignis. Ex latino de- rivatam hanc vocem manifestum est.	Ime — Aqua.	
	Istikin — Oculus.	
Igelaffing — Fencilra Qs. ig-	Itaguptaa — Mane.	
	Keinag — Facies.	
	Keimarcifing — Supercilia.	
	Kuan — Rad. Angelicæ.	
	Katougpong — Flectere.	

skrivningen af det måske ikke altid lige let læselige manuskript ved indlemmelsen i Resens Grønlandsbeskrivelse.

Til slut et par ord om Egedes ordliste fra 1722. Som allerede nævnt bygger denne liste i meget høj grad på ældre stof, og det vil helt overvejende sige Olearius. Indretningen af ordstoffet er mest som hos Olearius, og denne opstilling går igen endnu i 1725 i en noget forbedret ordliste, som Egede på det tidspunkt kunne sende hjem som dokumentation af det grønlandske sprog (sammen med en i øvrigt mere interessant grammatik). Men Egede har nogle ord med, som kan være fra Bartholin, og også et par ord, som måske kunne tyde på, at han har haft adgang til den tysk-grønlandske ordliste (eller dele af denne)

men åbenbart uden at have tid til at skrive ret meget af fra den. Det drejer sig om ord som 'En Søn': »Niánga«, Resen »Niangna«; 'Ung Karl': »Nukachpá«, R. »Nukakpia«; 'En Pige': »Niviackséith«, R. »Niviakzia«; 'gamle Qvinde': »Agnakoëchschít«, R. »Agnacua-sang«; 'Soelen': »Sakanàch«, R. »Saccanang«. Men de ortografiske afvigelser er betydelige, og Egedes form er ofte mere fejlagtig end Resens, så det er måske mere sandsynligt at Egede har opsnappet disse ord (måske fra en hollandsk bådsmand, der mente at kunne noget grønlandsk) og forsøgte selv at notere dem uden endnu at vide meget om sproget. Vi kan da formodentlig se helt bort fra Egedes liste som selvstændig kilde til 1600-tals ordlisterne.

Kelachfon — Ligare.	Kanagfang — Tibia in pede.
Keibluo — Mordere.	Kau — Frons.
Kiameble — Quomodo hoc vocatur.	Kifaccayn — Calidum est.
Kablunarfua — Peregrinus.	Keigerfon — Florare.
qui Grœnlandiam patriam non habet.	Kiameble — Quomodo vocatur.
Kaichfung — Dare.	Kakaufirik — Annuere.
Kuckan — Fundere.	Keigutin — Dentis.
Keifain — Frustum Ligni.	Kag — Cutis.
Kuefoftong — Tuffis. Alludit forfan ad Danicū, Ruffi ſœt.	Keiling — Cœlum. A Latino derivata vox.
Kogh — Cornu.	Manni — Ovum.
Kejanafcaun — Frigus urget.	Mingakeifin — Piscis.
Kamajachpung — Ofculari.	Mikkakkaun — Peſten.
Kaufkong — Pulſare.	Mecco — Acus neroria.
Kagilau — Labium.	Meccofupua — Nere.
Keinanifung — Non.	Mamad — Cibus, Ex Danico Mad.
Keka — Clavus.	Manitzanchlau — Scabere.
Kuggie — Ungvis digiti.	Matua — Janua.
Keinga — Naſus.	Maccua — Multum.
Kaktua — ſaculum.	Muliging — Papillæ mam. mæ.
Kalouchra — Lorum.	Magluac — Duo.
Keiblankeja — Talcum.	Maſtu — Claude. Belgæ.
Kichſe — Videre. Belgis <i>Ki-ken.</i>	<i>Mak toe.</i>
Kalulſen — Afellus exſicca.	Neicuigpo — Surgere.
Kaffilakaun — Satur.	Niangna — Frater, vel Filius.
Keiſichtaktong — Saltare.	Nafekka — Venter. Danis <i>Sæt/marfupium.</i>
Keinularon — Clamo.	Navichpong — Frangere.

Ni-

Nibleijchong — Latrare. Ex Germanico tranſlatum.	Nefchia. — Phocas.
qs. dicas der Hund bellef.	Naggafung — Benè ſapit. Danis <i>Smage</i> eſt guſtare.
Nidlong — Glacies.	Nachlaggua — Fœret.
Niviukin — Muſca.	Nikuiktong — Stare.
Nagafong — Vorare.	Niptakau — Sereenum cœlum.
Nakegiva — Santos.	Nakungarfong — Strabus.
Nikatin — Abi.	Nulia — Mater.
Niraigna — Paſſer piſcis.	Oculuſtaq — Loqvi.
Nukeka — Crinis.	Ochac — Lardum Phocæ.
Naglein — Caligæ.	Oculuppa — Nihil dico.
Neakind — Halec.	Ochpind — Baculus. Danis <i>Pinb.</i>
Niſac — Pileus.	Ojakpong — Vomo.
Nuakangama — Tuffis.	Ochuin — Sævum.
Nuloking — Poſterior.	Pingeiuen — Octo.
Niviakzia — Virgo.	Piffuſe — Arcus.
Niaacai — Caput. Danis <i>Maſſe cervix.</i>	Pingejuva — Tres.
Narlafong — Eger ſum.	Pifuckrong — Ambulare.
Naluja — Filij.	Pulachtong — Bonus dies.
Narlacava — Eger tuſſi.	Piffack — Canis.
Nenagau — Candela.	Piffion — Canticula.
Nallarong — Cubare.	Piogſua — Cœlum.
Nenaruachping — Lucerna.	Pinialugo — Pulcher.
Nifang — Mitra.	Pekingarfong — Curvus.
Nagge — Non.	Piniarluhtong — Egrotare.
Neifin — Tunica, thorax.	Puani — Regio.
Naudaning — Squilla, piſcis.	Peta — Vir.
Nappacan — Explodere bom bardam.	Peaning — Narex.
Nau — Navis. Latinæ originis.	Pauring — Remus navis.
	Pilachtagtong — Scindere.
	Puuga — Vagina.

K 2

Pa-

Om udgivelsen af ordlisterne

Som omtalt i foregående afsnit, er den tysk-grønlandske ordliste hos Resen langt den fyldigste kilde, og det der derudover kommer til, hvis man medtager de andre lister, er kun et beskedent supplement. På den anden side har skriveformerne i de andre lister ofte selvstændig interesse for den der vil forsøge at finde ud af, hvorledes grønlandsk udtaltes i det 17. århundrede.

Olearius' og Bartholins lister er her gengivet fotografisk efter originalerne, således at man med denne publikation får samlet de forskellige ordlister fra lidt efter midten af 1600 tallet, baseret på de notater, der blev lavet i 1654. Ved vurderingen af dette materiale må man gøre sig klart, at vi skal hen til den ordliste,

som Hans Egedes medarbejder Albert Top lavede i 1727 (seks år efter kolonisationen), før vi finder en mere omfattende dokumentation af det grønlandske ordstof. På denne baggrund må de optegnelser, der blev lavet ca. 70 år tidligere og på basis af kort tids kontakt med sproget, aftvinge respekt.

Den tysk-grønlandske ordliste er nedenfor gengivet direkte efter teksten i Ny kgl. Saml. 1087, men med de nødvendigeste oplysninger om, hvorledes ordene (formentlig) skal tolkes. Efter den tyske glose bliver der i hvert enkelt tilfælde givet en dansk oversættelse af denne. Der er dog adskillige tilfælde, hvor det tyske ord er blevet forvansket hos Resen, fordi ophavsmanden til ordsamlingen ikke har fået svar på det, han

Pangkka — Verberare.	Tektu — Instrumentum mo-
Pugocobing — Mensa, tabel-	ficum.
la.	Tingua — Parvus.
Pugoting — Portare.	Tajochpua — Sternutare.
Pannien — Filicula.	Tellochping — Dextra ma-
Petjarach — Lavare.	nus.
Sabaktong — Tangere.	Tukungertong — Mori.
Subluatogron — Infufflare.	Tiuting — Forfex.
Suytoming — Ferrum.	Tue — Scapula.
Sicadin — Pes.	Tichaktong — Scribere.
Soluppava — Perca piscis.	Tejavo — Clamare.
Sibgong — Claudicare.	Tokovo — Mors.
Sangming — Sinistra manus.	Tongachson — Diabolus.
Sulleman — Novem.	Telliman — Decem.
Suram — Aures.	Upiaum — Arbor. Germanis
Sirnicua — Pluvia.	Sbaum.
Sun — Dormire.	Umixuin — Barba.
Suya — Quid dicis.	Ulusang — Genæ.
Silli — Cos.	Una — Hoc vel illud.
Benagam — Latua.	Uviglifong — Mulier.
Sunami — Ignoro.	Uchtong — Femina.
Suklong — Tremo.	Uranga — Ego.
Tejarach — Armillæ.	Ufuking — Lebes.
Loyarfan — Saltare.	Vamne — Regio.
Tuyacca — Unicornus.	Uvidlo — Conchæ.
Tauifi — Unus.	Ufua — Membrum virile.
Tucto — Caro.	Ujapoting — Sternutare.
Teca — Digitus.	Unuwoz — Nox.
Tabaraton — Læteri.	Ubleifing — Stella.
Tellima — Quinq;	Uwanganc — Ire cubitum.
Tucca — Succina.	Ugaggan — Lapis.
Tigmiran — Indufium.	Ublau — Dies.

Uvia

Uvia — Pater.
Ugleffia — Avis.Veitte — Expecta parum.
Ukang — Lingva.

XXXII.

De Naturæ abundantia & defectu.

A Thiopeum alit in Aula sua bonis exemplis inclita Illustrissimus Comes Antonius Guntherus Oldenburgi, cui in utraq; manu & utroq; pede sex digiti optimè conformati luxuriant cum metacarpo & metapedio, undetantum abest incommodum ex abundantia digitorum phalange sentiat Æthiops, ut robor majus inde membris insit. Alia mihi visi, quibus appendix digito minimo vel pollicis adhaeret, sine ullo metacarpio, sed in hoc homine tanta digitorum cernitur proportio ut Natura non aberrasse, sed certo consilio hunc digitorum numerum auxisse dici possit, velut arundines fistulasq; à Pane inventas, quæ inter se ita collocatae sunt, ut altera alteri ordinatim adhereret, aliam alia excedente, ut quæcum primam se unda superat, tanto secunda à tertia superatur, cæteraq; deinceps proportionem eandem sequantur, de qua tibiarum proportione & inventione susceperat Achilles Tappus I. VIII. quem locum, instituto commodum, mihi suggerit filius Thomas Bartholinus cum hujus historiae filam pertexerem.

Figuram digitorum in manibus pedibusq; Æthiopsis à se apud Illustrissimum Comitè, Literatorum & bonarum mentium Patronum incomparabile Oldenburgi visi, cum ex Belgio ad nos rediret, mihi communicavit Vir Clarissimus Jac. Henricus Panth, quam publico non invadebo, ut in hac naturæ abundantis proportionis admiranda discamus, quæ tantum DEUS possit, magnus ille artifex, qui nihil unquam peavè format, aut superfluum, sed hæc cesset quia id in quo

K 3

cyce

spurgte grønlænderne om; i disse tilfælde gives der i denne udgave somme-tider et bud på, hvad der skulle have stået, eller hvad meningen er med det, der står på grønlæandsk. Efter den grønlæandske glose bliver der i hvert enkelt tilfælde givet en moderne grønlæandsk staveform i retskrivningen af 1973 (ved verber så vidt muligt den tilsvarende bøjningsform, ved navneord oftest ordets grundform). Nogle gange er det meget usikkert, hvad det er for en form der er tale om, og i enkelte tilfælde må man melde helt pas, selv om det, der står, ser udpræget grønlæandsk ud. Ved sådanne tolkninger er der naturligvis altid en vis del gætterier med i spillet; men så vidt muligt har vi undgået det rene gætterier, d.v.s. hvor flere muligheder står

åbne og kan synes lige rigtige eller lige forkerte, har vi opgivet at forsøge at give nogen forklaring. Ikke mindst i de tilfælde, hvor Resens ordliste indeholder flere grønlæandske ord som modsvarigheder til et tysk ord, er det ofte kun muligt at tyde et af dem, mens resten er for vanskelige eller for usikre.

Fejl og misforståelser i de oprindelige noter, eller i den overleverede afskrift

Ophavsmanden (eller ophavsmændene) til listerne fra 1650'erne og de grønlæandske meddelere har sandsynligvis ikke kunnet forstå hinanden fra starten, og under hele processen var der næppe nogen, der virkelig lærte at mestre den andens sprog.

Under disse omstændigheder er det

ikke mærkeligt, at ordlisterne især indeholder navne på genstande, beklædningsdele, legemsdele og andre ting, man kunne pege på, samt handlingsverber, der let kunne demonstreres. At fagter og udpegning har spillet en rolle ved tilblivelsen af de oprindelige ordsamlinger kan ses af, at visse modsætninger tydeligvis blev opfattet forskelligt, f.eks. 'høj, lang': »Agnessui«, d.v.s. *annersuaq* ('den store') over for modsætningen: 'lille, lav, ringe': »Eipa«, tydeligvis *aappaa* ('den anden'). Det vil sige, at mens nedskriveren ønskede at få modsætningen 'stor' - 'lille' frem, så betegnede meddeleeren modsætningen mellem den ene (person?), som åbenbart var stor, og 'den anden' (stammen *miki* - 'lille' findes dog også i den tysk-grønlandske ordliste).

En tilsvarende misforståelse ses i de korte ordlister i modsætningen mellem »Canactuina – gammel mand« og »Cagoctuina – ung (person)«; der må her være tale om ordene *qernertuinnaq* ('sort') og *qaqortuinnaq* ('hvid'). Der blev formentlig vist to personer, hvoraf den ældste var mørk og den unge lys eller hvid(klædt), og mens udspørgeren fokuserede på modsætningen 'gammel' – 'ung', fokuserede meddeleeren på modsætningen 'sort' – 'hvid'. – Igen har den store tysk-grønlandske ordliste rigtigere former (se under »Alt«, »Jung«).

Også eksempler, hvor f.eks. ordene for beklædningsdele er forsynet med personendelse, som i den latinske listes »Annuaga« (*annoraara*, 'mit klædningsstykke'), »Cabluca« (*qallukka* 'mine øjenbryn'), viser at udspørgeren har peget på de ting, han gerne ville vide noget om.

Der er adskillige ord, som kun giver mening, hvis en eller flere stavelser har lydt anderledes, og hvor der sandsynligvis er tale om fejlhøring. Et eksempel som »Akerlu – hals« giver således kun mening, hvis det grønlandske ord var *qaqerluk* ('strube'). Det kan ikke undre, at det har været svært at få alle lyde korrekt med ved nedskrivningen. – Andre fejl må skyldes, at en afskriver har læst notaterne forkert. Disse fejl er oftest let gennemskuelige. Det samme gælder de tilfælde, hvor den tyske glose i den store ordliste er skrevet forkert af (der er også grammatiske fejl i de tyske ordforklaringer, hvad grunden så kan være).

Der må være tale om en regulær misforståelse, og da naturligvis i det oprindelige materiale, når f.eks. »Iglua« er oversat ved »ende« (rettere: 'den anden part'). »Kigbuang – herre« må vist være *kiffaq* (d.v.s. 'tjener'). »Oculuppa« er ligeledes oversat med den stik modsatte betydning: 'tie'. Nogle fejl må skyldes en forkert fokusering, som f.eks. »Sulukpauking« oversat som »fiskenet«; ordet er måske blevet brugt om en slags fisk, der mindede om rødfisk (*suluppaakkat* i flertal). Helt ubegribeligt er f.eks. »Neakind – sild«, hvor det ikke er til at afgøre, i hvilket led af overleveringsprocessen (udspørgen, bogstavering, afskrivning i et eller flere led) der er sket en misforståelse eller forvanskning. Sådanne eksempler udgør dog kun en ret lille del af materialet, der i det store og hele giver særdeles gode oplysninger om sproget, forholdene og tilblivelsestidspunktet taget i betragtning.

Specielle træk ved ordforrådet

I det store og hele er ordstoffet i 1600-tals listerne klart repræsentativt for et ældre stadium af grønlandsk. Den egentlig vanskelige gruppe af ord er betegnelser for ting der var ukendt i Grønland, og som kvinderne formentlig så for første gang i Danmark - Norge. De faste betegnelser, der siden kom i stand, var ikke udviklet endnu, og det blev kvindernes egne ord til beskrivelse, vi finder i ordlisten. Det er dog ikke så vanskeligt at tyde deres betegnelser for redskaber eller varer, de har set. Det er betydelig vanskeligere at finde ud af, hvad de har ment med de betegnelser, der blev brugt på danske dyr og planter.

Der er enkelte ord, som vi véd har været brugt i omgangen med hvalfangere og andre europæere, men ellers ikke. Ord som »Kona« (kvinde) tilhører denne gruppe. Det er ikke utænkeligt, at nogle af de for os uforståelige ord faktisk tilhører denne gruppe. I så tilfælde er antallet af direkte misforståelser ved optegnelsen nok mindre end det ser ud til idag. – De fleste sammensatte ord tilhører formentlig dette omgangssprog. Især er sætningerne fra Dannel tydeligvis grønlandske ord med ugrammatisk tysk syntaks, f.eks. »Uvanga Ocaluctung Maccua Invin«, der vist ord for ord svarer til »Ich rede viel Grönlandsch«, hvad »Maccua« så end skulle betyde (for ordet *makkua* svarer jo ellers ikke til »viel«). Det er lidt ironisk, at denne sætning skulle betyde 'jeg taler grønlandsk flydende'. For en grønlænder, der ikke var vant til omgang med hvalfangerne, ville denne sætning være vanskelig at

forstå. Ingen af sætningerne er helt korrekt.

Der forekommer i ordlisten en del ord, som idag ikke bruges i Grønland, men som stadig findes i områderne vest for Davis-Strædet. Således behøver »Aga«, d.v.s. *aagga* (ved siden af »Nagge«, d.v.s. *naagga*) som ordet for 'nej' ikke nødvendigvis at være en fejl, og *kisu* (i formen »Cisegme«) for *suna* 'hvad' er et gammelt ord. Hvad angår ordene *natsaq* og *eqaluk*, kan man fristes til at antage, at de ikke var specifikke artsbetegnelser på tidspunktet for denne liste, men generelle betegnelser for henholdsvis sæl og fisk, som de er det i Nord-Alaska. Brugen af *qarlik* om fodtøj passer også godt med brugen i Alaska. Et interessant træk ved ordlisten er, at vi får de gamle betegnelser på både europæere: »Cablunarsvin« (d.v.s. *qallunna-arsuit*) og grønlændere: »Invin« (d.v.s. *inuit*). Også navnet på Grønland: Invin-Nuna (*Inuit Nunaat*) kan man læse her.

Den store ordliste, som hermed publiceres, og de andre 1600-tals ordlister viser en række sider af det talte sprog for over 300 år siden. Interessante er de »mærkelige« ord, der forekommer i flere af dem, og også bl.a. i Davis' ordliste. Det gælder således de forskellige former af ordet »Iliout«, »Yliaute«, etc., de fleste steder oversat som 'sol' (dog hos Davis: »Jeg mener intet ondt«, hvad der måske er en rigtigere oversættelse, idet stammen kan være *ilik* 'forbundsfælle, ven'). Dette ord optræder ofte i sådanne ordlister, og på samme måde finder man »panygmah« (Davis), »Panningina« (Resen), begge steder oversat som 'synål'. Sådanne ord kunne måske være udtryk

fra omgangssproget, en slags »pidgin-grønlandsk«; man har også i nutiden kunnet træffe på noget tilsvarende, det der bl.a. kaldes for »køkkengrønlandsk«.

Talordene i ordlisten fra Dannel

For nogle talords vedkommende er forklaringen længere end der er dækning for i ordlistens grønlandske former. Man finder f.eks. i ordlisten samme ord brugt for tallene 7–10, 12–15 og 16–20, og det er tilmed samme betegnelser som for 2–5. Den korrekte anvendelse af disse talord er i betydningen 2–5, mens de andre størrelser skulle angives med et forled, således »arfineq pingasut« for 8, »aqqaneq pingasut« for 13, og »arfersaneq pingasut« for 18. Forleddet er det tal, der svarer til 6, 11, 16, og det er muligt at man undlod at nævne det igen ved »øvelser« med talrækken. Men det kunne også være, at man netop i denne situation, da talrækken skulle nedskrives, ikke fandt det nødvendigt at gentage forleddet hver gang. De »rigtige« tal bliver således:

1. ataaseq
2. marluk
3. pingasut
4. sisamat
5. tallimat
6. arfineq/arfinillit
7. arfineq marluk
8. arfineq pingasut
9. arfineq sisamat
10. arfineq tallimat/qulit
11. aqqaneq/aqqanillit
12. aqqaneq marluk
13. aqqaneq pingasut

14. aqqaneq sisamat
15. aqqaneq tallimat
16. arfersaneq/arfersanillit
17. arfersaneq marluk
18. arfersaneq pingasut
19. arfersaneq sisamat
20. arfersaneq tallimat/inuk naallugu

De ordenstal, der er angivet i ordlisten, er naturligvis i virkeligheden opbygget på samme måde, således 'syvende': arfineq aappaat (eller arfineq arlaat), 'ottende': arfineq pingajuat, 'niende': arfineq sisamaat, etc.

(Se iøvrigt de aftrykte lister over talord fra Dannels dagbøger og kommentarerne hertil.)

Hvad fortæller ordlisterne os om udtalen af grønlandsk i ældre tid

For sprogforskningen er 1600-tals ordlisterne en guldgrube til forståelsen af, hvorledes især udtalen af grønlandsk har udviklet sig gennem tiden. Det materiale, der her fremlægges, er fyldigt nok til at give et virkeligt billede af de forskelle, der er mellem udtalen af sproget dengang og nu; men det siger sig selv, at man ikke uden videre kan se, hvad der gemmer sig bag de ofte meget ubehjælpelige og fejlfulde stavemåder. Hvis man skal bruge disse gamle former til noget, må man studere hele det overleverede stof under ét, så man kan danne sig et klart indtryk af forholdet mellem bogstav og lyd i disse tekster; det kan ikke nytte noget at tage et løsrevet ord eksempel og argumentere ud fra det, medmindre man gør det på basis af en baggrundsviden om, hvordan man på den tid skrev grønlandsk.

Vanskeligheden med at arbejde med så fejlfuldt materiale er, at man ikke altid helt ved, hvor man skal starte. Hvis vi på forhånd har en sikker formodning om, hvordan grønlandsk lød i 1600-tallet, kan vi studere hvordan R. Horn og måske Caspar Bartholin forsøgte at gengive det, der blev sagt. Men hvis vi ikke på forhånd er sikre på, hvordan vi skal rekonstruere ældre grønlandsk udtale, så bliver disse staveformer pludselig til selve udgangspunktet for at finde frem til udtalen, og så kører man jo let i ring. Nu er situationen den, at man med udgangspunkt i på den ene side de grønlandske grammatikker og tekster fra 1700-tallet (og 1800-tallet) og på den anden side eskimodialekter uden for Vestgrønland kan konstruere sig frem til et hypotetisk ældre stadium af vestgrønlandsk, og det viser sig så, at de udtaleformer, man kan skimte bag 1600-tals-stavemåderne, passer smukt ind i disse rekonstruktioner. Det mest fornuftige, man kan gøre, er derfor at bruge alle disse indfaldsvinkler og finde ud af, om de tilsammen giver et rimeligt sandsynligt billede af ældre vestgrønlandsk sprog.

Takket være indsatsen på forskellige fronter: det sammenlignende studium af de forskellige eskimosprog og -dialekter, studiet af de internt grønlandske dialekter og deres formodede udvikling, og endelig studiet af de gamle tekster, kan vi idag skimte konturerne af en grønlandsk sproghistorie, der (hvis vi inddrager det allerældste ordstof fra slutningen af 1500-tallet) går hele 400 år tilbage. Det er et langt tidsrum, sammenlignet med sprogene på det nord-

amerikanske fastland, og det er af national grønlandsk betydning derved, at det viser at man i al den tid, vi kan spore eskimoisk sprog i Vestgrønland, har talt det sprog, som man taler dér den dag i dag. Ordenes udtale har ændret sig, og vi finder ikke helt de samme ordbøjninger i alle tilfælde, men det var ganske klart en sprogform, som det moderne grønlandsk har udviklet sig direkte af.

Det vil føre for vidt at gøre nærmere rede for udviklingerne i lyd- og bøjningssystemet i forbindelse med denne udgivelse af de gamle tekster, og blot det at opstille de vigtigste træk, hvorved den tids sprog adskilte sig fra nutidssproget, vil stille store krav til læseren, hvis det skal gøres vederhæftigt uden at bruge for megen spalteplads. Her skal derfor blot nævnes nogle få ting, som umiddelbart falder i øjnene, når man sammenligner de gamle staveformer med de moderne grønlandske former.

De gamle ordlister viser på trods af inkonsekvenser i skrivemåderne tydeligt, at en række lydforbindelser, som idag kan høres i Canada og Alaska, også har været i brug i ældre grønlandsk. En helt anden ting er, at visse stavemåder, som man ellers kunne være tilbøjelig til at karakterisere som fejl eller ubehjælp-somheder, kan tolkes som *dialektræk*. Man regner med, at grønlænderne, som kom til Danmark i 1654, kom fra det centrale Vestgrønland, fra Nuuk-området, og det stemmer også i det store og hele godt med sproget i ordlisterne. Der er imidlertid nogle træk, der peger sydover.

Den hvislelyd, der i dag kun findes i

centralgrønlandsk og syd herfor, i Paamiutdialekten, er i Resens ordliste gengivet med »rs« (»Eksirsung« 'bange', Cablunarsvin (europæer), etc.) eller i nogle tilfælde »r«, til forskel fra det almindelige »s«. Men denne brug af »rs« (eller »r«) er ikke gennemført. Der er en del ord, f.eks. »Ising« ('to øjne'), »Ulusong« ('kinder') »Isegá« ('se på det') m.m., hvor man ikke har markeret denne specielle hvislelyd. Dette stemmer med både de nordlige og de sydligste dialekter idag. Brugen af »rng« over for »rm« og »rn« kan også tyde på en vis blanding af centralgrønlandsk med en afvigende dialekt. Ord som »Tongarsuk« (*toorngaarsuk*), »Uvangane« (*erngarneq*) og »Akogan« (*akorngat*) har tydeligvis det centralvestgrønlandske »rng«. Til gengæld er der et sydgrønlandsk præg i »Pomoktong« (*paarmortoq*, 'krybende'), »Emausaa« (*ermuseq*, 'krus'). Der er andre ting, der kunne pege i samme retning, nemlig at nogle af ordene kan stamme fra en sydligere dialekt end centralvestgrønlandsk. Ord som »Akseiersing« (*assagiarsuk*), »Ikivsing« (*ikusik*), »Silikting« (*silittoq*) m.m. kan se ud til at repræsentere den såkaldte »i-dialekt« med *i* for *u*, et fænomen der kendes både fra Paamiutdialekten og fra de endnu sydligere dialekter. Problemet er bare det, at sådanne afvigelser ikke nødvendigvis afspejler en regelmæssighed, men til dels kan skyldes tilfældigheder (der er mange eksempler på klart »forkerte« stavemåder). Det ville dog være ganske interessant, hvis ordformerne kan tages for gode varer, fordi flere ting tyder på, at de »sydlændinge«, der kom til omegnen omkring Nuuk i stort tal i 1700-årene, påbe-

gyndte denne rejsevirkosomhed allerede i midten af 1600-tallet.

Efter disse bemærkninger skal vi se lidt på de gamle skrivemåder i forhold til moderne (central-) vestgrønlandsk.

For *vokalerne* vedkommende er gengivelsen meget dårlig i de gamle kilder; men der er ikke noget der tyder på, at der var særlig stor forskel mellem den tids grønlandsk og moderne grønlandsk, når det gælder netop vokalerne (det er dog sandsynligt, at man havde en ekstra vokal, som lå mellem *i* og *a* i udtalen, og som senere er faldet sammen med *i* i nogle tilfælde, og med *a* i andre tilfælde; stavemåden »e« kan nogle gange stå for denne vokal). Den eneste store forskel gælder *diftongerne*, kombinationerne af to efter hinanden følgende vokaler i samme stavelse. Ældre grønlandsk havde langt op i tiden to diftonger: *ai* og *au*, der begge adskilte sig fra det lange *aa*, således som man endnu til dels kan se det i Kleinschmidts retskrivning med stavemåder som *naivá* lugter det', *nauvoK* 'vokser frem', *návoK* 'er endt', selv om den første stavelse udtales ens i alle tre tilfælde i nutidsgrønlandsk og også skrives ens i den nye retskrivning (*naavaa*, *naavog*). Man har i dag kun bevaret den ene af disse diftonger: *ai*, og endda kun i ordslutningen (som i *takuai* 'han ser dem'); men i det ældre sprog er forskellen mellem langvokalen *aa* og diftongerne *ai*, *au* opretholdt stort set på samme måde, som vi kender det fra eskimodialekter nord og vest for det område, der her er tale om, jf. eksempler som »Soclain« ('rødder', *sorlaat*), »Augpilectong« 'rød' (her oversat ved 'gløde',

Gassen Kpeksony
 Gefirn Peakekpsang
 Giesen knekan
 Gift Nikfakfving
 Glat knckjack
 Glien Kiggilectong
 Gott Geilong, tokang
 Grab tra, tarfang
 Gras lpping
 Graw laur Mujaja kau
 lang
 Griesen Sabtikong
 Gross Agnessur Tek
 Jofra
 Grün Coaktong, Co-
 lopolatong
 Gib her karcksony
 Girad toklang
 Gut. Piratling, Pira-
 laporing. Plur. Pira-
 kaping.
 Griten tay, Poleme,
 Pulaktong
 Gabel Epakfonting

- Erinchgelehrer Emeifa
 Grönland. Invin-Nuna.
 Grönländer Invin.
 Gemäch -terse.
 Glück auf die Reise. Kiyo-
 H.
 Haar Niitaka, Niktin,
 Niikeka
 Haar abschneiden Kibfackong
 Lang haar Tekfokfving
 Hagel Metakaaminy
 Halb Abiken
 Halm Ibying
 Hals Akerst
 Hulten Ligmassony
 Hammer Kofiktutiny
 Hand Agfesting
 Handschuch Akading
 Hengen Cüblainy
 Harchen Kalaeiaktong
 Harn Koefony
 Harnen Kogh
 Hand Agfesting, Ag-
 festa.
 Wanbe Nefach.

Side fra det ældste overleverede håndskrift af den lange ordliste i Resens Atlas (Ny kgl. Saml. 1087). Opslaget viser bl. a. de interessante ord »Invin-Nuna« (for Grönland) og »Invin« (grönlander) foroven i den højre spalte.

nu *aappilattoq*), »Atag« ('svartside', her: 'sælhund', *aataaq*).

Heller ikke for konsonanternes vedkommende er der grund til at regne med de store forskelle i selve »inventaret«, bestanden af forskellige størrelser. Det mest interessante punkt er den ovenfor nævnte hvislelyd, der stavedes med »ss« i Kleinschmidts retskrivning (nu stavet *s*). I de gamle ordlister finder vi som omtalt både stavemåderne »s« f.eks. »Niblejesong« ('hyle, tude' = *nilliasoq*) og »rs«, f.eks. »Pakengarsong« ('krumbøjet' = *peqingasoq*), det sidste vel inspireret af stavemåden »rs« for den tilbagetrukne *s*-lyd i norsk (ord som *kors*), men også eksempler på, at denne konsonant gengives med »r« alene, som i »Tigmiran« ('en skjorte', formodentlig = *timmisat*), »Nagturu« ('gravid kvinde' = *naartusoq*, m.m.), og det tyder stærkt på, at den oprindelige, stemte udtale af denne konsonant endnu kunne høres ved siden af den nuværende, ustemte udtale.

Konsonanterne *k* og *q* blandes sammen i de stavemåder, der bruges i ordlisterne, nemlig således at »k«, »c« og lignende bruges for begge konsonanter. På samme måde kan »g« bruges ikke blot for *g*, men også for *r*, som i »Tagnagnieng« ('ræv' *terianniaq*); men ved siden af »g« finder man også »r« med lydverdien *r*, f.eks. »Kameresin« ('øjenvipper', *qimerissat*). Der er ingen tvivl om, at *k* og *g* har været lydligt forskellige fra *q* og *r*, ligesom i moderne grønlandsk, selv om der har været problemer med at høre forskellen. Forskellen ses iøvrigt også af den forvirrende brug i ordlisterne af »a« for den moderne retskrivnings »i« eller »e«, og omvendt af

»e« for den moderne retskrivnings »a« – det, der her forsøges udtrykt, er den indflydelse de forskellige arter af konsonanter har på vokalerne (forskellen mellem *k* og *q*, eller mellem *g* og *r*, udtrykkes altså ved valget af vokaltegn snarere end ved valget af konsonanttegn). Det hele bliver yderligere forvirrende derved, at der ofte skrives »k« eller »c(h)« (eller i forbindelse med *s*: »x«), hvor man i moderne retskrivning skriver et »r« foran konsonant: »Iglachtung« ('at le', *illartog*), »Niviakzia« ('ung kvinde', *niviar-siaq*), nemlig når der er tale om en ustemt konsonantforbindelse.

Dette at man angiver ustemte konsonantforbindelser på særlig måde, er interessant i forbindelse med stavemåder som »Cakluktong« ('and', *qerlutoog*), »Ichslaping« ('kindtand', *erlippak*) over for »Coparlung« ('maddike', *quperloq*), »Agrlang« (oversat 'to', jf. moderne grønlandsk *arlaat*). Der er ingen tvivl om, at vi netop i konsonantforbindelser, der indeholder en *l*-lyd, har haft en gammel forskel (som nu er forsvundet helt i vestgrønlandsk), selv om det er vanskeligt at afgøre, hvordan den præcise forskel (lydligt set) har været på den tid, hvor ordlisterne blev lavet.

Det mest interessante ved konsonantgrupperne er, at den tids sprog havde bevaret en række sådanne grupper, som nu er smeltet sammen til lange enkeltkonsonanter (ligesom for diftongernes vedkommende kan man iøvrigt iagttage dette fænomen endnu i Kleinschmidts retskrivning: *nivdlerpoK* 'lader sin stemme høre', *tigdligpoK* 'stjæler', *sitdlit* 'hvæssten'). I ordlisterne er der et rigt holdigt materiale af denne art: »Tablu«

(‘hage’, *tallog*), »Tuctu« (‘hjort’, d.v.s. ‘rensdyr’: *tuttu*), o.s.v., omend man ikke kan sige, at stavemåderne er særlig konsekvente. Særlig bemærkelsesværdigt er det, at man finder enkelte ordformer, der repræsenterer en ældre sprogform, end man finder noget andet sted i den grønlandske overlevering. Et eksempel er »Degidpo« (‘komme hjem fra byen’, d.v.s. *tikippog* ‘er kommet’) med en stavemåde, der afspejler lydforbindelsen -tp- (*t* er ellers meget tidligt smeltet sammen med en følgende konsonant), og som forøvrigt også viser den gamle *t*-kvalitet foran *i* (som stadig findes i østgrønlandsk). Et andet eksempel er »Ibging« (‘strå’, *iffit*), der optræder i senere ordlister med ombytning af konsonanterne (*igvit*, Kleinschmidt *igfit*). I »Ibging« har vi vidnesbyrd om den oprindelige lydforbindelse; men man må forsigtigvis tage det forbehold, at det har været svært at høre disse konsonantforbindelser præcist og især at gengive dem; også i senere grønlandsk materiale (Hans Egede) er der sommetider uklarhed om, i hvilken rækkefølge lydene kommer. Derimod kan en stavemåde som »-dp-« i »Degidpo« kun tages som direkte vidnesbyrd om bevarelsen af en meget arkaisk udseende lydforbindelse; en sådan stavemåde (der på smukkeste måde stemmer med den lydform, man kan rekonstruere ud fra sammenligning med vestlige eskimodialekter) kan næppe være en tilfældighed eller udtryk for usikkerhed.

De gamle grønlandske bøjningsformer

Efter bemærkningerne om lydbetegnelsen og det, vi kan udlede af stavemåder-

ne om lydforholdene i 1600-tallets vestgrønlandsk, skal ordbøjningerne kort omtales. Her er det på en måde meget mere begrænset, hvad materialet fortæller os, for i en ordliste bliver det meget naturligt nogle bestemte former, der bruges hele tiden. Inden for grønlandsk har der udviklet sig en tradition for, at *navneord* så vidt muligt anføres i det, der kaldes »grundfald«, og i ental (dette er også det naturligste, for grundfald ental er uden særlig endelse). Det er da også den form, vi hyppigst finder i ordlisterne; men i adskillige tilfælde er ordene anført i flertalsform eller med en eller anden personendelse (som ikke altid kan identificeres med sikkerhed) føjet til ordstammen (dette kan i nogle tilfælde uden videre forklares med, at der har været peget: det har f.eks. været naturliggere at svare ‘mit hår’ eller ‘dit hår’ end blot ‘hår’, når der blev peget på den ene eller anden persons hår). Sådanne bøjningsformer finder man i talrige tilfælde, også selv om oversættelsen til tysk svarer til, at ordet skulle stå i grundfald; den, der spurgte de grønlandske meddelere ud, har ikke altid vidst, hvad det præcis var, der blev svaret på. For sprogforskeren er disse bøjningsformer iøvrigt ofte mere oplysende end ordet i grundfald uden endelse ville være det, så det er kun heldigt, at svaret ikke altid har været præcis det ønskede.

Hvad *verberne* angår, er det praksis inden for grønlandsk at opføre dem i en slags grundform, som er indikativ 3. person ental, oftest i intransitiv form (*akivoq* ‘svarer’, o.s.v.), men ellers med personendelse for 3. person ental (*kiivaa* ‘bider det’). Denne praksis finder vi i

mange tilfælde allerede i det gamle materiale: »Etegpong« ('vågner op', *iterpoq*), »Matuakpa« ('åbner den', *matuerpaa*); men ved siden af disse former finder vi overordentlig mange af de former, som kaldes intransitiv navnemåde i den grønlandske grammatik: »Eksirsung« ('frygte', *ersisoq*), »Pisuktong« ('gå', *pisut-toq*), o.s.v. Det er svært at vide, om det skyldes, at grønlænderne har villet sige 'en, der frygter', 'en, der går' o.s.v., eller om man faktisk har brugt navnemåde side om side med indikativ. Sprogbru- gen i det østlige Canada og i Thule- området tyder stærkt i retning af den sidste tolkning, og i så fald kan vi altså virkelig iagttage en ændring i gramma- tikken på et så vigtigt punkt. – Ligesom ved navneord finder vi selvfølgelig også verberne eksemplificeret ved former med personendelser eller i andre måder end indikativ og intransitiv navnemåde; men det gælder ikke i særlig mange til- fælde. Det er først med Hans Egedes og Albert Tops materiale fra 1720'erne, at vi får en righoldig kilde til studiet af æl- dre grønlandsk verbalbøjning.

Det skal til slut nævnes, at man både i forbindelse med navneord og i forbin- delse med verber havde forskel på flertal og total; derfor hedder 'øjne' ikke *isit*, men »Ising« (man har to, og kun to

øjne). Der er adskillige af disse totalsfor- mer ved navneordene (selv om man må tage forbehold over for tolkningen af ordfinalt »-ng«, der ofte står, hvor man ikke ville vente det); men på grund af materialets beskaffenhed er der ikke me- get at hente for verbernes vedkom- mende. Totalsbøjningen lever iøvrigt i bedste velgående i de eskimodialekter, der tales vest for Grønland, og visse af formerne er også bevaret i dialekterne nord for det centralvestgrønlandske om- råde.

Enkelte af bøjningsformerne (eller de angivne betydninger) er nu gået af brug, men kan findes i ældre ordbøger, ældre grammatikker eller ældre litteratur; det drejer sig altså her om arkaiske former for grønlandsk. Det gælder ordformer som *qaassuk* (for moderne *qaaguk*), *qarriit* (for *qaagit*). Derimod kan man nok stadig hos en del ældre folk høre »fortids afhængmåde« med *-ngat* og *-ngama*, f.eks. *ajolangat*, *ajolangama*, selv- om disse former ikke længere bruges i skrift.

I det hele giver disse gamle ordlister en række interessante oplysninger, der kan medvirke til at belyse Grønlands og det grønlandske sprogs historie, ligesom de stiller en række spørgsmål, som ind- byder til nærmere undersøgelse.